
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.23

К. В. Беда, аспірант

**ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ**

Анотація. У статті визначено роль та місце економічної безпеки держави в рамках національної безпеки. Визначено складові економічної безпеки та представлено класифікацію соціальної безпеки країни. З'ясовано зв'язок понять безпеки країни та соціально-економічного розвитку. Визначено роль та принципи індикативного аналізу при моніторингу загроз економічній безпеці.

Ключові слова: економічна безпека, соціальна безпека, соціально-економічний розвиток, індикатори економічної безпеки, індикатори соціальної безпеки.

Е. В. Беда, аспірант

**ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ**

Аннотация. В статье определена роль и место экономической безопасности государства в рамках национальной безопасности. Определены составляющие экономической безопасности и дана классификация социальной безопасности страны. Выяснена связь понятий безопасности страны и социально-экономического развития. Определены роль и принципы индикативного анализа при мониторинге угроз экономической безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, социальная безопасность, социально-экономическое развитие, индикаторы экономической безопасности, индикаторы социальной безопасности.

K. V. Beda, postgraduate student

**ECONOMIC SECURITY DETERMINATION AT THE CURRENT STAGE OF SOCIO-ECONOMIC
DEVELOPMENT OF UKRAINE**

Abstract. The role and place of state economic security, within the framework of national security, are defined in the article. The components of economic security have been distinguished and the classification of the state social security has been presented. The bonds of concepts of state security and socio-economic development have been ascertained. The role and principles of indicative analysis while monitoring threats to the economic security are determined.

Keywords: economic security, social security, socio-economic development, economic security indicators, social security indicators.

Актуальність теми дослідження. Погіршення соціально-економічної ситуації надзвичайно актуалізувало питання щодо гарантування економічної безпеки України як складової національної безпеки. Це завдання є одним з найважливіших національних пріоритетів, що потребує посиленої уваги. Економічна безпека гарантує державну незалежність України, а також захист національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз. Приблизно вісімдесят відсотків випадків надзвичайних ситуацій, що відбуваються в Україні, зумовлені причинами соціально-економічного характеру.

Постановка проблеми. Основні причини соціальних небезпек криються у соціально-економічних процесах, що протікають у суспільстві. Постає необхідність більш чіткого розуміння чинників сучасних загроз національній безпеці, визначення її складових та шляхів забезпечення

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

достатнього її рівня. У механізмі забезпечення соціально-економічної стабільності у суспільстві та в державі, важливою вимогою є наявність індикативного аналізу як методу економічних досліджень. Незважаючи на те, що даний метод широко використовується, постає необхідність визначення групи найважливіших індикаторів економічної безпеки як заходу передбачення та управління кризовими ситуаціями в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних та вітчизняних вчених, які у різні проміжки часу досліджували основи національної безпеки держави, можна виокремити В.А. Ліпкана, В.Ю. Богдановича, О.С. Бодрука, О.Г. Данільяна, О.П. Дзьобаня, М.І. Панова, Я.Ю. Кондратьєва, Р. Маркса, Н. Джорджа, Б. Беркхофа та ін. Питання соціально-економічної безпеки України розглядалися в працях С.В. Белая, В.В. Болюбаха, Л.І. Ільчука, О.О. Давидюка та ін. Також важливо зазначити науковців, що досліджували питання безпеки в контексті концепції великих систем, глобалізації, геополітики та геостратегії держав, серед них В. Вернадський, Г. Гвардабасси, Д. Видрін, О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. Питаннями соціально-економічного розвитку в певні часи переймалися такі вчені, як Д. Белл, К. Кларк, Ж. Фурастьє, У. Ростю, М.Д. Кондратьєв та ін. Проте досі залишаються чітко невизначеними ряд питань стосовно класифікаційних видів безпеки держави, її властивостей та визначення кількісних та якісних показників, згідно з якими можна визначати рівень безпеки.

Цілями статті є:

- визначити сутність та складові національної, економічної та соціальної безпеки країни;
- розмежувати поняття економічної безпеки та соціальної безпеки, а також показати їх взаємозв'язок з поняттям соціально-економічного розвитку;
- визначити сутність та характеристики індикаторів економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року, національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам [1]. У свою чергу національні інтереси зумовлені визначальними потребами суспільства та держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет країни та її прогресивний розвиток. Згідно з даними визначеннями видно, що питання національної безпеки широке та його неможливо розглядати окремо від комплексу інших наукових понять, які пов'язані з державою, яка є цілісним та складним механізмом. О.Г. Білорус зазначає, що до останнього часу цілісне (внутрішнє та зовнішнє) забезпечення національно-державної безпеки було справою самої держави, то нинішній симбіоз субнаціональних і наднаціональних міжнародних загроз вимагає максимальної солідарності між державами проти спільних загроз [2]. Останні роки основними загрозами національній безпеці країн світу, на нашу думку, є загрози пов'язані саме з економічною безпекою держав. Дані загрози проявляються як кризові явища на ринках країн Єврозони, іпотечна криза та криза ліквідності на фінансових ринках США. С.В. Белай визначає кризові явища у соціально-економічній сфері як можливі або реальні явища, події і процеси, здатні принести шкоду людині, соціальній групі, народу, суспільству, державі, людському співтовариству або навіть знищити їх; завдати шкоди їхньому благополуччю, зруйнувати матеріальні і духовні цінності [3]. Як ми бачимо, негаразди в економічній сфері країни призводять до значних негативних наслідків у соціальній сфері. Вони виражені в загальному погіршенні рівня життя громадян, у масових страйках та акціях протесту, збільшенні рівня безробіття, зменшенні споживчих витрат та ін. Історичний досвід людства свідчить, що зневага соціально-економічною небезпекою, ігнорування її загроз веде до того, що загрози стають некерованими, переростають в екстремальну стадію та перетворюються в надзвичайні ситуації соціального характеру, що можуть перевищувати за своїми наслідками надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру [4]. Тому наукова розробка питань безпеки країни та її впровадження в практику державного управління є необхідною для уникнення надзвичайних ситуацій.

Для того, щоб мати уявлення про ієрархічне місце економічної безпеки держави в рамках національної безпеки, а також про складові соціальної безпеки, пропонуємо власне бачення структурних рівнів безпеки країни (рис.1). Так до економічної безпеки відносимо макроеко-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

номічну, енергетичну, виробничу, зовнішньоекономічну, продовольчу, фінансову, інвестиційну, науково-технологічну та соціальну безпеку. У свою чергу в рамках соціальної безпеки можуть бути виокремлені етнонаціональна, демографічна, гуманітарна та медична. У цілому соціальна безпека держави є однією зі складових компонентів національних ресурсів, багатства нації і держави та подальшого стабільного розвитку суспільства.

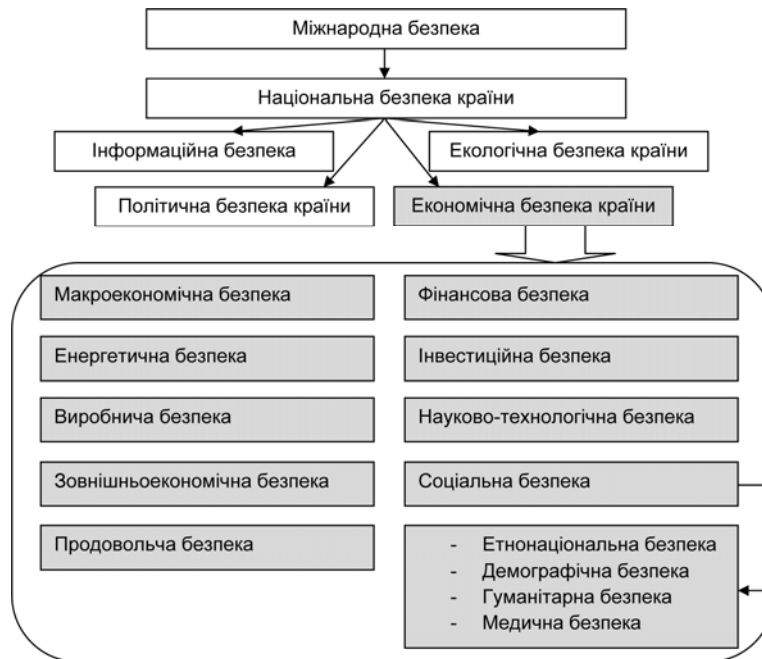

Рис. 1. Ієрархічне місце та складові економічної безпеки країни

Крім того, необхідно також звернути увагу, що в наукових працях згадуються як соціальна та економічна безпека, так і соціально-економічна безпека країни. Проте оскільки питання безпеки країни пов'язано з її розвитком, доцільно говорити окремо про соціальну безпеку, економічну безпеку та соціально-економічний розвиток. Найбільш поширеним трактуванням соціально-економічного розвитку є розуміння його як процесу структурних змін, зумовленого зростанням доходу на душу населення. Більш широко дану категорію визначає О.А. Єрохіна. Вона вважає, що соціально-економічний розвиток є багатомірним процесом, який має розглядатись з урахуванням сукупності соціальних та економічних цілей, як: зростання виробництва та доходів населення; збільшення добробуту, поліпшення стану здоров'я, якості освіти; формування умов, які сприяють зростанню гідності громадян; змін у інституціональній, соціальній та адміністративній структурі суспільства; змін свідомості громадян; змін у традиціях та звичках [5]. Питання розвитку та безпеки пов'язані між собою тим, що вони визначають стан об'єкту, який може бути описаний за допомогою кількісних та якісних показників або індикаторів. Мається на увазі аналіз та оцінка стану об'єкта, що вимагає використання певної методики.

Ю.Б. Поорхнявий, О.О. Давидюк та Л.І. Ільчук вважають, що реалізація стратегії подальшого стабільного розвитку України, як незалежної і процвітаючої держави не мислиться без залучення людського потенціалу з високим рівнем його розвитку. Вони зазначають, що у цьому контексті важливо поряд з вирішенням великого кола проблем, пов'язаних з трансформуванням суспільно-економічних та політичних відносин, суттєвого значення набиратиме процес розробки, створення та дослідження і поступового впровадження у життя системи соціально-економічних показників та індикаторів, які визначатимуть стан соціальної безпеки в Україні [6]. Індикативний аналіз, як один з методів моніторингу ситуації в країні, дозволяє виявити позитивні або негативні тенденції зміни показ-

---

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

ників економічної безпеки, їх інтегрованості у забезпеченні соціально-економічної стабільності держави та її національно-державних інтересів.

Індикаторами економічної безпеки є нормативні характеристики і показники, які відповідають наступним властивостям [7]:

- вони в кількісній формі відображають загрози економічній безпеці держави;
- володіють високою чутливістю і мінливістю і тому більшою сигнальною здатністю попереджати суспільство, державу і суб'єктів ринку про можливі небезпеки у зв'язку зі зміною макроекономічної ситуації, прийнятих урядом заходів у сфері економічної політики;
- виконують функції індикаторів не окремо один від одного, а лише в сукупності, тобто вони взаємодіють між собою значною мірою.

Слід зазначити, що для функціонування системи економічної безпеки держави саме третя властивість є найважливішою. Тому соціальні індикатори економічної безпеки держави не можливо розглядади окремо від загальної системи індикативного аналізу. Існує взаємодія індикаторів, але тільки за певних умов наростання рівня небезпеки вони виходять за певні межі, набувають екстремального характеру і стають очевидними. Накопичення інформації про чисельні параметри такої взаємодії є необхідним для визначення соціально-економічних наслідків прийнятих макроекономічних рішень, оцінки значимості тих чи інших загроз економічній безпеці держави.

Разом з тим, при моніторингу загроз економічній безпеці та державній діяльності по захисту національних інтересів країни в сфері економіки, необхідно виявити критичні або «больові» точки, вихід за межі яких загрожує наростанню руйнівних процесів. Отже, з безлічі індикаторів рівня загроз економічній безпеці необхідно виділення тих, які відображають критичні точки. Саме ці індикатори можна використовувати як порогові значення рівня економічної безпеки. В умовах транзитивної економіки, що характерна для України, соціальні індикатори носять найважливіший характер у загальній оцінці економічної безпеки.

Таким чином, порогові значення економічної безпеки держави - це кількісні індикатори (економічного, соціального характеру), що чисельно відображають гранично допустимі з позиції економічних інтересів співвідношення пропорцій господарської діяльності та пропорції у соціальній сфері, недотримання яких перешкоджає нормальному ходу соціально-економічного відтворення та розвитку, що загрожує економічній безпеці країни.

Крім того, треба зазначити, що на практиці Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 затверджено Методику розрахунку рівня економічної безпеки України, яка визначає перелік основних індикаторів економічної безпеки (у тому числі соціальної безпеки як складової економічної безпеки), їхні оптимальні, порогові та граничні значення, а також методи обчислення інтегрального індексу економічної безпеки. Зазначена методика базується на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз економічній безпеці України і застосовується Міністерством економіки для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності (тобто соціальна безпека аналізується як окрема складова, до складу інтегрального індексу якої входять 14 індикаторів) [8].

Отже, враховуючи специфіку сучасного етапу соціально-економічного розвитку України, можна виділити основні завдання в галузі забезпечення механізму економічної безпеки держави:

1. Необхідно визначити реально необхідний набір індикаторів стану економічної безпеки (на рівні держави, регіонів, галузей і т.д.) з урахуванням їх цільового використання та уточнення параметрів порогового значення цих індикаторів. Враховуючи цільову спрямованість використання індикаторів безпеки, кількість їх має варіюватися, залежно від сфери використання:

- 10-15 ключових індикаторів (граничних значень), які повинні бути основою для прийняття рішень при виробленні стратегії економічного розвитку країни;
- 30-40 індикаторів для використання в аналогічних цілях при розробці прогнозів розвитку економіки країни.

2. Розроблені нові індикатори та їх порогові значення повинні набути статусу схвалених або затверджених на державному рівні кількісних параметрів, дотримання яких має стати неодмінним елементом урядових економічних програм. Тобто їх необхідно включити в Стратегію розвитку України у період до 2020 р. [9].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

---

3. Рекомендується сформувати певний комітет, який би відповідав за проведення експертизи найважливіших нормативних актів та урядових рішень із питань соціального розвитку країни з позиції економічної безпеки.

Висновок. Таким чином, з'ясовано, що національна безпека включає в себе інформаційну, політичну, екологічну та економічну безпеку держави. До економічної безпеки відносяться макроекономічна, енергетична, виробнича, зовнішньоекономічна, продовольча, фінансова, інвестиційна, науково-технологічна та соціальна безпека. У свою чергу економічна безпека та соціальна безпека, як її складова, зазнають найбільшого негативного впливу у період кризових ситуацій. Тому необхідно розробляти та постійно оновлювати набір індикаторів економічної безпеки для вчасного та ефективного державного управління. Поняття безпеки держави тісно переплетене з поняттям соціально-економічного розвитку. За умови дотримання достатнього рівня національної безпеки може бути досягнутий соціально-економічний розвиток держави та суспільства.

Література

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Білорус О.Г. Глобальні тенденції розвитку та трансформації геополітичних і гео економічних стратегій / О.Г. Білорус // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2009. – Вип.15. – С. 50-61.
3. Бєлай С.В. Концепція стратегії соціально-економічної безпеки регіонів України [Електронний ресурс] / С.В. Бєлай. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/04.pdf>.
4. Класифікатор надзвичайних ситуацій ДК 019:2010, затверджений наказом від 11.10.2010 р. № 457: Офіційно не вид. – К. : Держстандарт України, 2010. – 23 с.
5. Ерохина Е.А. Теория экономического развития: системно-организационный подход / Е.А. Ерохина. – Томск: Издательство Томского университета. – 1999. – 160 с.
6. Порохнявий Ю.Б. Соціальна безпека [Електронний ресурс] / Ю.Б. Порохнявий, О.О. Давидюк, Л.І. Ільчук; Центр перспективних соціальних досліджень. – Режим доступу: cprsr.org.ua.
7. Ворона-Сливинская Л.Г. Проблемы выбора индикаторов экономической безопасности государства и определение их пороговых значений [Електронний ресурс] / Л.Г. Ворона-Сливинская, М.В. Лобанов. – Режим доступу: <http://vestnik.igps.ru/wp-content/uploads/V4/9.pdf>.
8. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0>
9. Стратегія розвитку України у період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=90%3A-2020-&catid=36%3A2010-09-13-13-04-19&Itemid=70&lang=uk

References

1. *Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 964-IV* [Law of Ukraine "On the basis of national security of Ukraine" of 19, June 2003]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (accessed 27 May 2013).
2. Bilorus O.H. Hlobalni tendentsii rozvytku ta transformatsii heopolitychnykh i heoekonomichnykh stratehii [Global trends of geopolitical and geoeconomic strategies development and transformation]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy – Scientific journal of the Diplomatic academy of Ukraine*, 2009, no.15, pp. 50-61.
3. Bielai S.V. *Kontseptsiia stratehii sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy* [The concept of socio-economic security strategy of the regions of Ukraine]. Available at: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/04.pdf> (accessed 27 May 2013).
4. *Klasyfikator nadzvychainykh sytuatsii DK 019:2010, zatverdzhenyi nakazom vid 11.10.2010 r. № 457* [Emergency cases classifier ДК 019:2010, confirmed by the order of 11.10.2010 #457]. Kyiv, Derzhstandart Ukrainy Publ., 2010. 23 p.
5. Yerokhina Ye.A. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: sistemno-organizatsionnyy podkhod* [Economic development theory: system-organizational approach]. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo universiteta Publ., 1999. 160 p.
6. Porokhnyaviy Yu.B., Davydiuk O.O., Ilchuk L.I. *Sotsialna bezpeka* [Social security]. Available at: cprsr.org.ua. (accessed 27 May 2013).
7. Vorona-Slivinskaya L.G., Lobanov M.V. *Problemy vybora indikatorov ekonomicheskoy bezopasnosti gosudarstva i opredeleniye ikh porogovykh znacheniy* [The problems of choosing indicators of state economic security and determining their threshold values]. Available at: <http://vestnik.igps.ru/wp-content/uploads/V4/9.pdf>. (accessed 27 May 2013).
8. *Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: Nakaz vid 02.03.2007 r. № 60* [On passing the Methods of estimating the economic security level of Ukraine, order of 02.03.2007 #60]. Available at: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022.4251.0> (accessed 27 May 2013).
9. *Stratehiia rozvytku Ukrainy u period do 2020 roku* [Development strategy of Ukraine up to 2020]. Available at: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=90%3A-2020-&catid=36%3A2010-09-13-13-04-19&Itemid=70&lang=uk (accessed 27 May 2013).

Надійшла 27.05.2013